आविध पु० आविध्यतेऽनेन आ+व्यध- घञर्थे क । काष्ठादिवेधनसाधने (भमर) (तुरपिन) सूच्याकाराग्रे अस्त्रे ।

आविर्भाव पु० आविस्+भू-घञ् । १प्रकाशे सांख्यमतसिद्धे उत्पत्तिस्थानीयेऽभिव्यक्तिस्वरूपे २भावधर्मभेदे तथा हि नैयायिकादयः क्रियानिरोधबुद्धिव्यपदेशार्थक्रियाव्यवस्थाभेदात् कार्य्यस्य कारणात् भिन्नतया कारणादुत्पत्तिरित्यङ्गीचक्रुः तदेन्मतमनूद्य सां०त०कौ० दूषयित्वा सतामेव कार्य्याणामाविर्भावः इति स्थिरीकरणेन कार्य्यकारणयोरभिन्नत्वं समर्थितम् यथा स्वात्मनि क्रियानिरोधबुद्धिव्यपदेशार्थक्रियाव्यवस्थाभेदाश्च नैकान्तिकं भेदं साधयितुमर्हन्ति एकस्मिन्नपि तत्तद्विशेषाविर्भावतिरोभावाभ्यामेतेषामविरोधात् यथा हि कूर्मस्याङ्गानि कूर्मशरीरे निविशमानानि तिरोभवन्ति निःसरन्ति चाविर्भवन्ति न तु कूर्मतस्तदङ्गान्युत्पद्यन्ते प्रध्वंसन्ते वा एवमेकस्या मृदः सुवर्णस्य वा घटमुकुटादयोविशेषा निःसरन्त आविर्भवन्त उत्पद्यन्त इत्युच्यन्ते न पुनरसतामुत्पादः सतां वा निरोधः ।यथाह भगवान् कृष्णद्वैपायनः "नासतोविद्यते भावो नाभावो विद्यते सत इति" । यथा कूर्मः स्वावयवेभ्यः सङ्कोचविकाशिभ्योन भिन्नः एवं घटमुकुटादयोऽपि मृत्सुवर्णादिभ्योन भिन्नाः । एवञ्चेत् तन्तुषु पटइति व्यपदेशो यथेह वने तिलका इत्युपपन्नः । न चार्थक्रियाभेदोऽपि भेदमापादयति एकस्यापि नानार्थक्रियादर्शनात् यथैक एव वह्निर्दाहकः प्रकाशकः पाचकश्चेति । नाप्यर्थक्रियाव्यवस्था वस्तुभेदे हेतुः तेषामेव समस्तव्यस्तानामर्थक्रियाव्यवस्थादर्शनात् यथा प्रत्येकं विष्टयो वर्त्मदर्शनलक्षणामर्थक्रियां कुर्व्वन्ति न तु शिविकावहनं, मिलितास्तु शिविकां वहन्ति एवं तन्तवः प्रत्येकं प्रावरणमकुर्व्वाणा अपि मिलिताः आविर्भूतपटभावाः प्रावरिष्यन्ति । स्यादेतत् । आविर्भावः पटस्य कारणव्यापारात् प्राक् सन्नसन् वा असंश्चेत् प्राप्तं तर्ह्यसत उत्पादनम् । अथ सन् कृतं तर्हि कारणव्यापारेण, न हि सति कार्य्ये कारणव्यापारप्रयोजनं पश्यामः । आविर्भावे चाविर्भावान्तरकल्पनेऽनवस्थाप्रसङ्गः । तस्मादाविर्भूतपटभावास्तन्तवः क्रियन्त इति रिक्तं वचः। अथासदुत्पद्यत इत्यत्रापि मते केयमसदुत्पत्तिः सती असती वा, सती चेत् कृतं तर्हि कारणैः, असती चेत्तस्या अप्युत्पत्त्यन्तरमित्यनवस्था । अथोत्पत्तिः पटान्नार्थान्तरम् अपि तु पटएवासौ तथापि तावदुक्तं भवति पटइति तावदुक्तं भवत्युत्पद्यतइति । ततश्च पटइत्युक्ते उत्पद्यतइति न वाच्यं पौनरुक्त्यात् विनश्यतीत्यपि न वाच्यं उत्पत्तिविनाशयोर्युगपदेकत्र विरोधात् तस्मादियं पटोत्पत्तिः स्वकारणसमवायो वा स्वसत्तासमवायोवा उभयथापि नोत्पद्यते अथ च तदर्थानि कारणानि व्यापार्यन्ते एवं पटादेराविर्भावेऽपि कारणापेक्षेत्युपपन्नम् । न च पटरूपेण कारणानां सम्बन्धः, तद्रूपस्याक्रियत्वात् क्रियासम्बन्धित्वाच्च कारकाणाम् अन्यथा कारणत्वाभावात् । तस्मात् सत्कार्य्यमिति पुष्कलम्" सा०कौ० । प्रपञ्चस्तु अभिव्यक्तिशब्दे ३०० पृष्ठादौ दृश्यः । बाह्यमेयविमुखतापादकः कश्चनान्तरो धर्मः सत्त्वं तस्योद्रेकः रजस्तमसी अभिभूयाविर्भावः" सा०द० । देवादीनां मनुष्याद्याकारग्रहणरूपे ३अवतारे च । "तदा मे मनसाध्यातो दयासिन्धुर्जनार्द्दनः । भक्तानामनुकम्पार्थं यश्चाविर्भावमिच्छति जैमि०भा० ।

आविर्भूत त्रि०आविस्+भू-कर्त्तरि क्त ।१प्रकटिते २अभिव्यक्ते "आविर्भूता महाघोरा योगिनीकोटिभिः सह"योगि०त० आभिर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम्" मेघदू० "आविर्भूतपटभावाः" सा०कौ० ।

आविल त्रि० आविलति दृष्टिं स्तृणाति विल्-स्तृतौ क । १कलुषे अय बिल भेदने बिलप्रकृतिकत्वात् वर्ग्यबमध्य-इतिरायमु० "समलक्ष्यत बिभ्रदावि(वि)लाम्" "तस्यावि-(वि)लाम्भःपरिशुद्धिहेतोः" । "ननन्दुरानन्दजलावि(बि)लाक्षाः," रघुः "यथा त्वदीयैश्चरितैरनावि(बि)लैः" कुमा ।

आविष्करण न०आविस्+कृ-भावे ल्युट् षत्वम् । १प्रकाशने "असूया गुणेषु दोषाविष्करणम्" सि०कौ०करणे ल्युट् । २प्रकाशसाधने स्त्रियां ङीप् । घञ् । आविष्कारोऽप्युभयत्र पु० आविष्कारातिशयश्चाभिधेयवत्प्रतीयते" सा०द० ।

आविष्कर्त्तृ त्रि० आविस्+कृ-तृच् । प्रकाशके स्त्रियां ङीप् ।

आविष्कृत त्रि० आविस्+कृ-कर्मणि क्त । प्रकाशिते । "कृतापचारोऽपि परैरनाविष्कृतविक्रयः" माघः "बाल्यादनाविष्कृतलाञ्छनेन" कुमा० "आविष्कृतमुदन्वता" रघुः

आविष्ट त्रि० आ+विष-क्त । १भूतादिग्रस्ते, २आवेशयुक्ते, ३निविष्टे ४व्याप्ते च ।

आविस् अव्य० आ+अव-इसुन् । प्रकाशे । कृभ्वस्तियोगेऽस्य गतित्वम् । एतेन सह भूधातुः प्रकाशार्थे यथा आविर्भावः, कृञ्धातुः प्रकाशकरणेऽर्थे यथा आविष्कारः । "स्वरादिपाठात् अव्ययत्वम् "तेषामाविरभूत् ब्रह्मा परिम्लानमुखश्रियाम्" कुमा० देवानां कार्य्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवति सा यदा" देवीमा० । "आचार्य्यकं विजयि मान्म-